

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ

1939

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^{ΙΑ} Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
46 — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ — 46
ΑΘΗΝΑ II

Β. ΓΑΓΓΕ Κ. Τ. Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Τὸ Δεκαπενθήμερον

ΠΕΡΙ ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

ΚΑΙ ΤΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

— Οἱ μεγάλοι νεκροὶ τῶν Ἑλληνικῶν
Γραμμάτων γιὰ τὴν «κρίση» τοῦ βιβλίου.

Στὴν πνευματικὴ μας κίνηση, μερικὰ πράγμα-
τα, μερικὰ ζητήματα, μερικὰ θέματα, συζη-
τοῦνται κάθε δέκα, κάθε εἰκοσι, κάθε τριάντα
χρόνια, μὲ τὸν ἴδιο περίπου τρόπο, καὶ παραμέ-
νονν προβλήματα ἅλυστα τις περισσότερες φο-
ρές, ἐρωτήματα κάποτε πού ἀφυπνίζουν καὶ
κάνουν πῶς αἰσθητὲς μερικὲς βαρύτερες εὐ-
θύνες. Ὁ δημοτικισμὸς, ἡ ἑλληνολατρεία, ἡ ἡ-
θογραφία, συζητήθηκαν καὶ τὸ 1888, καὶ τὴν
ἐποχὴ τοῦ «Νουμά», καὶ στὴν ἀκμὴ τῶν «Πανα-
θηναίων», καὶ πρὶν ἀπὸ τοὺς Βαλκανικοὺς Πο-
λέμους, καὶ ἔπειτ' ἀπὸ τὸ Μεγάλον Πόλεμον καὶ τὴ
Μικρασιατικὴν καταστροφὴν. Πλάϊ στὰ θέματα
αὐτά, ἀκόμα ἓνα, πού ὅσο καὶ ἂν φαίνεται λι-
γώτερον σημαντικόν, ἔχει ὡστόσο ἄμεση σχέση μὲ
τὴν ποιότητα τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνικῆς παρα-
γωγῆς καὶ τὴν κίνηση τῶν ἰδεῶν στὴν Ἑλλάδα :
τὸ λογοτεχνικὸ βιβλίον, ἡ θέσις του στὴν ἑλλη-
νικὴ κοινωνία καὶ ἡ «κρίσις» πού περνάει σὲ ὅ-
λες τις ἐποχὰς καὶ μὲ ὅλες τις γενεὰς τῶν λογο-
τεχνῶν μας. Ἐδιαβάσατε, στὸ προηγούμενον τεύ-
χος, τὴν ἐρευνά γιὰ τὸ λογοτεχνικὸ βιβλίον καὶ
τὰ προστατευτικὰ μέτρα τοῦ Κράτους. Ἡ ἴδια
ἐρευνά, μὲ τὰ ἴδια πάνω-κάτω ἐρωτήματα καὶ
μὲ τὴν ἴδια κατεύθυνση, — τὴν ἀναζήτησιν τῶν
αἰτίων πού κρατοῦν τὸ λογοτεχνικὸ βιβλίον μα-
κριὰ ἀπὸ τὸ ἀναγνωστικὸν μας κοινόν, — χρειά-
στηκε νὰ γίνῃ καὶ στὰ «Παναθηναία» τοῦ 1906,
δηλαδὴ ἐδῶ καὶ τριάντα τρία χρόνια. Καὶ ἡ ἔ-
ρευνά αὐτὴ δὲ μᾶς λέει μόνον ὅτι ἡ «κρίσις» τοῦ
ἑλληνικοῦ λογοτεχνικοῦ βιβλίου εἶναι κατάστα-
σις μόνιμη. Μᾶς κάνει γνωστὰς τις ἀντιλήψεις
καὶ τις ὑποδείξεις μερικῶν λογοτεχνῶν πού ἔ-
χουν ἐξαιρετικὴν θέσιν στὰ ἑλληνικὰ γράμματα,
μερικῶν μεγάλων νεκρῶν τῆς Λογοτεχνίας μας.
Συμπληρώνει, μπορεῖ κανεὶς νὰ πῇ, τὴν ἐρευνά
τοῦ προηγούμενου τεύχους μας καὶ τὴν δένει μ'
ἓνα παρελθόν, — μὲ τις ἀγωνίες καὶ μὲ τις προ-
σπάθειαι ἐκλεκτῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων.

Στὰ ἐρωτήματα τῶν «Παναθηναίων» εἶχαν ἀ-
παντήσῃ καὶ λογοτέχνες, — καὶ λίγοι ἐπιστήμο-
νες, — πού νέοι τότε, ἀποτελοῦν τώρα τὴν σειράν
τῶν ἡλικιωμένων καὶ τῶν ὀρίμων : οἱ κ. κ.
Δημ. Κακλαμᾶνος, Νικ. Χατζιδάκης, Ν. Λάσκα-
ρης, Γρ. Ξενοπούλου, Στέφ. Ραμᾶς, Ν. Βέης,
Μ. Σιγοῦρος κ. ἄ. Ὅτι ὅμως μᾶς ἐνδιαφέρει
περισσότερον, δὲν εἶναι οἱ γνώμες τῶν ζωντανῶν,
πού μποροῦν νὰ τις διατυπώσουν ὅποτε θέλουν

καὶ ὅπως θέλουν, ἀλλὰ οἱ παρατηρήσεις καὶ οἱ
ὑποδείξεις τῶν πεθαμένων, πού δὲ μποροῦν ν'
ἀπαντήσουν στὰ ἐρωτήματά μας. Καὶ οἱ νεκροί,
πού ἔρχονται νὰ συμπληρώσουν τὴν ἐρευνά μας,
εἶναι ἓνας καὶ ἓνας : ὁ Ψυχάρης, ὁ Πάλλης, ὁ
Ἑφταλιώτης, ὁ Καρχαβίτσας, ὁ Νιρβάνας, ὁ
Γιαννόπουλος, μερικοὶ ἄλλοι. Ἄς παραθέσουμε,
λοιπόν, τις γνώμες τους, ἄς μεταφερθοῦμε στὴν
ἐποχὴ τους, ἄς τις συσχετίσουμε μὲ τις σημερι-
νὲς ἀνάγκες τῆς Λογοτεχνίας μας.

* * *

Ὁ Ψυχάρης δίνει τὴν ἀκόλουθη ἀπάντησι :

«Στὸ πρῶτον ρώτημά σας, δηλαδὴ ἂν τὸ βιβλίον
καὶ τὸ περιοδικὸν βρίσκονται σὲ κρίσιμη κατά-
στασις στὴν Ἑλλάδα, μού εἶναι κάπως δύσκολον
νὰ ἀπαντήσω. Ἀφ' ἑσῶν ἐκεῖ κάτω θὰ τὰ ξέ-
ρετε καλύτερα. Παρατηρῶ μόνον πὼς τὸ ρώ-
τημα σᾶς τιμᾷ ὅποιος βγάζει περιοδικόν, συνη-
θίζει καὶ λέει πὼς ὅλος ὁ κόσμος περιοδικὰ θέ-
λει καὶ τίποτις ἄλλο. Ἐσεῖς βλέπω μὲ χαρὰ μού
πὼς τέτοιαις ρεκλάμας δὲν καταδέχεσθε. Μάλι-
στα σὰ νὰ δείχνετε κάποιαν ἀνησυχία, σὰ νὰ
σᾶς φαίνεται πὼς τὸ ἑλληνικὸν τὸ κοινόν μὲ τὸ
παραπάνω δὲ διαβάσει. Ἐχετε δίκιον καὶ ἔρχου-
μαι τώρα στὸ δέφτερον ρώτημά σας, γιατί νὰ
μὴ διαβάσῃ τὸ κοινόν;

Ἡ ἀπάντησις ἔφκολλη. Δὲ διαβάσει τὸ κοινόν
γιὰ πολλοὺς λόγους. Δὲν εἶναι ἀκόμη μορφω-
μένο. Δὲν εἶναι προχωρημένον τὸ βιβλιοεμπό-
ριον. Δὲ γράφονται ἀρκετὰ ἔργα τῆς φαντασίας.
Δὲν πρόφτασε — ἢ δὲν μπόρεσε — τὸ δημόσιον
νὰ κάμῃ σύντροφο τῆς ζωῆς του τὸ περιοδικόν
ἢ τὸ βιβλίον. Κι ὡστόσο τὸ βιβλίον καὶ τὸ πε-
ριοδικόν τοῦ ἀρέσουν. Ἀπόδειξις πού διαβάσει
βιβλία καὶ περιοδικὰ, ὅταν τοῦ ἔρχονται ἀπὸ
τὴν Ἑβρώπη.

Ὅλους τοὺς λόγους πού σᾶς ἀράδιασα, ἴσως
λιγάκι σύντομα, ἔλατε νὰ τοὺς συμμαζώξουμε
σ' ἓνανε καὶ μόνον. Ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα δὲν καλ-
λιεργήθηκε ὅπως ἔπρεπε νὰ καλλιεργηθῇ. Γιὰ
τοῦτο δὲ μορφώθηκε τὸ δημόσιον γιὰ τοῦτο δὲν
πρόκοψε τὸ βιβλιοεμπόριον γιὰ τοῦτο δὲν γρά-
φονται ἀρκετὰ ἔργα τῆς φαντασίας γιὰ τοῦτο
δὲν ἔγινε τὸ βιβλίον ἢ τὸ περιοδικόν σύντροφος
γλυκὸς τῆς ζωῆς μας γιὰ τοῦτο διαβάζουμε ἀπὸ
τὴν Ἑβρώπη.

Ἐνας δημοσιογράφος μού ἔλεγε μιὰ φορὰ,
πὼς ἂν ἄξαφνα δοκίμαζε νὰ βγάλῃ φημερίδα
στὴ δημοτικὴν, ἀναγνώστες δὲ θᾶβρισκε. Καθα-
φτὸ ἄδικον δὲν εἶχε νὰ τὸ λέῃ, ἀφοῦ σήμερον μόνον
οἱ γραμματισμένοι ἀγοράζουν φημερίδας — στο-

χαστήτε πὼς ἡ μεγαλύτερη κυκλοφορία δὲν ξεπερνᾷ τις δεκαπέντε δεκοχτὼ χιλιάδες ἀντίτυπα, μέσα σὲ τόσο πληθυσμό, σὲ τόσα μιλλιούνια Ρωμιούς — κ' οἱ γραμματισμένοι δὲν μῆχανε ἀκόμη στὸ νόημα. Σωστό' νὰ μὴν τὸ θαρροῦμε ὅμως πὼς ὁ δημοσι-γράφος μας δὲν τὸ παρακάνει καὶ λιγάκι. Σὰν πολὺ σκοῦρα τὰ βλέπει τὰ πράματα. Μιά δημοτικὴ φημερίδα — ὅπως ὁ *Νουμᾶς* — μορφώνει δικό του, καινούργιο δημόσιον πὸν μεγαλώνει κι ἀφτό. Ἐνα περιοδικὸ στὴ δημοτικὴ θὰ κερδίση ἀναγνώστες πὸν γιὰ τὴν ὥρα δὲν ἔχουνε μῆτε βιβλίον, μῆτε περιοδικόν, μῆτε φημερίδα νὰ φωτιστοῦνε, πὸν μῆτε τὸ υποψιάζονται κιόλας πὼς μπορεῖ ἕνας ἄνθρωπος νὰ διαβάσῃ. Νὰ ξέρετε πὼς κ' ἡ μόδα ἔχει νὰ πῆ τὸ λόγο τῆς σὲ τέτοια ζητήματα. Ποιὸς διάβαζε δημοτικὴ ἐδῶ καὶ κάμποσα χρόνια; Καὶ ποιὸς σήμερα δὲ διαβάζει; Φτάνει νὰ γινῇ ἀρχή. Κι ὅλα γίνονται κατόπι, ἐκεῖ πὸν μῆτε τὰ ὄνειρεύεται κανένας. Ἐχουμε κάποια πείρα σ' ἀφτὰ ἐμεῖς οἱ δημοτικιστάδες. Τὰ βιβλία μας τὰ μοιράζουμε. Καὶ ἰδέα δὲν ἔχετε πόσοι τὰ διαβάζουνε· τὸ συμπεραίνω ἀπὸ τὰ γράμματα πὸν κι ὁ ἴδιος λαβαίνω· λαβαίνω καὶ γράμματα ὅπου μοῦ γυρέβουνε νὰ στείλω. Καὶ τοῦτο μοῦ θυμίζει κάτι πὸν μοῦ εἶπε μιὰ μέρα ἐδῶ στὴν *Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη* ἕνας ἀπὸ τοὺς βιβλιοθηκάρχους πὸν ἡ δουλειά του εἶτανε νὰ κρατᾷ σημείωση γιὰ κάθε κώδικα πὸν ἔβγαινε ἀπὸ τὴν *Βιβλιοθήκη*. Θὰ ξέρετε πὼς τοὺς δανίζονε χωρὶς καμιὰ δυσκολία, κ' ἐννοεῖται τοὺς δανίζονε χάρισμα. Μοῦ ἔλεγε τὸ λοιπὸν «Τὸ ἐμπόριο φέτο καλὰ πῆγε· ἡ ζήτησις πόλυνε.» Τὰ ἴδια θὰ σᾶς πῶ καὶ γώ· τὸ ἐμπόριο τὸ δικό μου πάει καλὰ. Νὰγοράζονε ὅμως στοῦ Κολλάρου, ἄλλος λόγος.»

* *

Ὁ Ἀλέξ. Πάλλης :

«Ἡ πρόσκλησή σας «Ἄν διαβάζουν οἱ Ἕλληνες» μοῦ ἤρθε ἀργὰ δυστυχῶς. Μὲ λίγα λόγια ἡ ἰδέα μου εἶναι πὼς οἱ Ρωμιοὶ διαβάζουν, ὅχι ὅμως ἑλληνικὰ βιβλία, γιὰ τὸν εἶνε καρφωμένη ἡ ἰδέα πὼς ὁ,τι ρωμέϊκο δὲν ἀξίζει. Διακαλισμοῦ καὶ λεβαντινισμοῦ ἀποτέλεσμα.»

* *

Ὁ Ἀργύρης Ἐφταλιώτης :

«Λυποῦμαι πὸν δὲν μπορῶ νὰ δώσω σωστὴ ἀπάντησις στὸ πρῶτον ερώτημά σας. Εἶμαστε ὅλοι τέσσερεις Ρωμιοὶ ἐδῶ πέρα. Ἀπὸ ξενοδόχοι, ἕνας τιβερνάρης, κ' ἡ ἀφεντειά μου. Ὡστε ἀπὸ ἐσᾶς πρέπει νὰ μάθω ἂν ὁ Ρωμιὸς διαβάζει σήμερα λιγώτερον παρ' ἄλλοις.»

Στὸ δεῦτερον ερώτημά σας ἀπάντησα, εἶναι τώρα δώδεκα χρόνια. Στοῦ Γαβριηλίδου τὸ «Νέον Ἰνεῦμα», φύλλον τῆς πρώτης τοῦ Μάη 1894, τυπώθηκε ἕνα μου ἀρθρουδάκι, «Γιὰ τὸν δὲ διαβάζει ὁ Ρωμιός».

Καὶ γιὰ νὰ μὴ σᾶς κουράζω νὰ τὸ γυρεύετε· σᾶς δίνω ἐδῶ μερικὲς του φράσεις :

«... Τὸ διάβασμα γιὰ νὰ γίνετα ἀπὸ τὸ λαὸ δὲν πρέπει νὰ χρειάζεται σπουδὴ καὶ μελέτη. Τί λέω; Μῆτε κούραση καμιὰ δὲ χρειάζεται. Τὰ βιβλία πρέπει νὰ θρέφουν τὸ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου καθὼς ὁ ἀέρας πὸν ἀναπνέει, τὸ φαεῖ πὸν τρώει, τὸ νερὸ πὸν πίνει. Ἀκούραστα, καὶ μὲ ἡδονὴ μάλιστα... Γιὰ τὸ Ρωμιὸν τὸ διάβασμα εἶναι εἶδος μελέτη... Οἱ λέξεις, ὅσο κι ἂν τις νοιώθει, δὲν ἐντυπώνονται ἀκούραστα μέσα στὸ νοῦ του, κι ὁ νοῦς εἶναι πολὺ ἰδιότροπο πρᾶμα. Αὐτὸς τὴν παραμικρὴ σκλαβιά δὲν τὴ δέχεται... Δὲν ἐννοεῖ ἕνας δάσκαλος νὰ τὸν κάμνῃ νὰ καταπίνῃ εὐκολὰ κι ἀκούραστα, πολὺ λιγώτερον μὲ γλύκα, λέξεις καὶ φράσεις πὸν δὲν τις ἔμαθε μαζί μὲ τῆς μάννας τὰ νανουρίσματα, τὰ χαδέματα, τὰ τραγούδια, τὰ παραμύθια. Τῆς μάννας τὴ γλώσσα γυρεύει ὁ νοῦς, κι ἂν ἡ φιλολογία τὴν πελεκᾷ καὶ τὴ στολίζει λιγάκι, καθὼς γίνεται σ' ὅλα τὰ ἔθνη, αὐτὸ ὁ νοῦς δὲν τὸ ἐναντιώνεται, μάλιστα τὸ προτιμᾷ καὶ τὰγαπᾷ, ἐπειδὴ τὸ γοῦστο εἶναι μέσα στὸ φυσικὸ τοῦ ἀνθρώπου, κ' ἡ φιλολογία πάντα ἐκείνο τὸ γοῦστο καλλιεργεῖ καὶ σπουδάζει. Ὅταν ὅμως ἔρχεσαι καὶ τοῦ παρουσιάζεις γλώσσα μ' ἄλλη γραμματικὴ, μ' ἄλλους τύπους, καὶ μ' ἄλλες λέξεις τῆς πιώτερες, τότε κάμνει ἐπανάστασις κι ὁ Ρωμιός, καὶ φωνάζει : «Φτάνει σου ! μὲ βασάνισες στὸ σχολειό, τώρα εἶμαι λεύτερος. Θὰ δουλέψω, θὰ διασκεδάσω, θὰ φάω, θὰ παντρευθῶ. Νὰ διαβάσω ὅμως, βγάλτο ἀπὸ τὸ νοῦ σου...»

Εἶπα μερικὰ καὶ στὸ προοίμιον τῆς «Μαζώχτρας», σελ. 4 καὶ 5. Μὰ σώνουνε, θαρρῶ, ὅσα σᾶς ξανάγραψα, γιὰ νὰ σᾶς παραστήσουν τὴν ταπεινὴ μου τὴ γνώμη.»

* *

Ὁ Ἀ. Καρκαβίτσας.

«Ἀ.—Ἄν ἀναγινώσκουν δὲν ξέρω—ξέρω πὼς δὲ διαβάζουν. Ὁ Ρωμιὸς ποτὲ δὲν ἀγάπησε τὸ διάβασμα. Οὔτε τότε, οὔτε ἀμέσως ἐπειτ' ἀπὸ τὴν Ἐπανάστασι, οὔτε πρὶν στὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς του. Ἄν βλέπουμε σωροὺς βιβλία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, δὲ θὰ εἶπῃ πὼς οἱ σκλάβοι πρόγονοί μας ἔκαναν ἀμὰν γιὰ διάβασμα. Καθόλου. Οἱ Μαρασλήδες ἐκείνου τοῦ καιροῦ εἶχαν τὴν πατριωτικὴν διάθεσι, κ' οἱ φιλόλογοι, οἱ δάσκαλοι, γιὰ νὰ εἰποῦμε σωστότερα, ἐκείνου τοῦ καιροῦ, εἶχαν τὴν τέχνη νὰ τοὺς τὴν ξεσκεπάζουν. Τίποτα περισσότερον. Τὰ βιβλία καὶ τότε ἀγοράζονταν ἀπὸ φιλότιμους ὁμογενεῖς καὶ κάθονταν στὸ ράφι ἄγγιχτα, ὅπως τότε λόγου χάρι τὰ βιβλία τοῦ Συλλόγου». Ἀκούτε στῆς λογοδοσίαις τοῦ κ. Βικέλα τῆς χιλιάδας πὸν ξοδεύονται ἀπ' αὐτὰ κάθε χρόνο καὶ λέτε : — Μωρὲ γιὰ σου, Ρωμιέ ! Γεῖά σου καὶ σύ, κ. Δροσίνη, πὸν βρῆκες τὸ τετράφυλλον τριφύλλι κι' ἀνοίξες τὴν διανοητικὴν σιδερόπορτα τοῦ Ρωμιοῦ ! Πᾶτε ὅμως ἐπειτα στὰ τσιφλίκια τοῦ κ. Καρκαβίτ-»

νου, τοῦ κ. Ζωγράφου, τοῦ κ. Δεληγεώργη, καὶ βρίσκετε στ' ἀρμάρια τῆς ἐπιστασίας σωρούς-σωρούς τὰ ὠφέλιμα βιβλία καὶ τοὺς ποντικούς μοναδικούς ἀναγνώστες τους.

Τώρα ἂν τὸ βιβλίον καὶ τὸ περιοδικὸ βρίσκονται σὲ κρίσιμη κτίσταση, μπορεῖτε νὰ τὸ ξέρετε καλῆτερ' ἀπὸ μένα.

Β'.—Στὸ φυσικὸ ἴου' γεννήθηκε γιὰ νὰ φλυαρῆ κι ὄχι νὰ μελετᾷ. Μελετᾷ ὁ τζιτζικας; Ὁχι. Κάνει ἔτσι τὶς μεμβράνες του καὶ βγάζει ἤχους. Κάνει κι ὁ Ρωμιὸς ἔτσι τὴ γλωσσούλα του καὶ παρλάρει. Τί τοῦ χρειάζεται λοιπὸν ἡ μελέτη; Γιὰ νὰ μάθῃ; Μὰ εἶνε πρᾶμα ποῦ νὰ μὴν τὸ ξέρῃ; Γιὰ νὰ εὐχαριστηθῇ; Μὰ εἶνε εὐχαρίστηση τὸ φόρτωμα τοῦ μυαλοῦ; Μουλᾶρι τῶκαμες; Γι' αὐτὸ δὲ εἶδες τί κάνουν τὰ σχολειταρούδια ἔπειτ' ἀπὸ τὶς ἐξετάσεις. Τί ἔκαμαν οἱ πατεράδες μας, τί κάμαμ' ἐμεῖς, τί κάνουν τὰ παιδιά μας, τί θὰ κάνουν τ' ἀγγόνια μας στὸν αἰῶνα τὸν ἅπαντά. Σκίσιμο, κάψιμο τὰ βιβλία, σὰ νὰ ἦταν ὄχτροί μας θανάσιμοι. Γιατί; Δὲ μᾶς ἔμαθαν τίποτα; δὲ μᾶς χαροποίησαν καμιά φορὰ; Καμιά. Μᾶς δυσκόλεψαν μονάχα τὰ παιγνίδια μας, τὰ μαλώματά μας, τοὺς συλλόγους καὶ τὶς παρλάτες μας. Φταίει, θὰ πῆς, τὸ σχολικὸ μας σύστημα· φταίει, δὲ λέω τ' ὄχι. Μὰ πιὸ πολὺ φταίει τὸ νευρικὸ μας σύστημα. Τὸ μυαλό μας εἶνε ποῦ δὲν ὑποφέρει στ' ἀληθινὰ ζυγὸ, καὶ ὄχι ὁ τράχηλός μας. Ἐκείνη τὴ μοναδικὴ ἀπόλαυση ποῦ δίνει τὸ διάβασμα δὲν τὴν αἰσθάνεται, δὲν τὴν αἰσθάνθηκε οὔτε θὰ τὴν αἰσθανθῇ ὁ Ρωμιὸς ποτέ.

Ἀθάνατε Ρωμιέ, εἶσαι μοναδικὸς στὴν ὑψηλο! Ζῆσε γιὰ νὰ στολίζῃς τὴν Πλάση. *

Ἄ Ο Παῦλο; Νιρβάνας :

« Ἄπαντῶ μὲ θλιβεράν προθυμίαν εἰς τὰ ἐρωτήματα τῶν «Παναθηναίων». Καὶ σὰς δίδω κ' ἐγὼ μίαν συνταγὴν, διὰ τὸν ὑπελπισμένον ἀσθενῆ σας . . . ut aliquit fiat.

Καὶ εἰς τὰ δύο σας ἐρωτήματα ἡ ἀπάντησίς μου εἶνε καταφατικὴ, ἀνεπιφυλάκτως καταφατικὴ.

Καὶ ὅσον μὲν διὰ τὴν τωρινὴν κρίσιν, δὲν βλέπω παρὰ μίαν τοπικὴν ἐκδήλωσιν τῆς καθολικῆς κρίσεως, ποῦ ὑφίσταται τὸ βιβλίον εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Τὰ αἷτια εἶνε πολλὰ καὶ προφανῆ: Ἡ ἐφημερίς πρῶτα-πρῶτα, ποῦ ἐφόνευσε τὸ βιβλίον, χωρὶς νὰ φρονεθῇ αὐτὴ ἀπὸ τὴν σκληρὰν εἰρωνείαν ἐνὸς Λεοπάρδη. Ὁ πολλαπλασιασμὸς τοῦ προϊόντος μὲ τὴν ἀπαραίτητον ἐκπτώσιν τῆς ποιότητος. Ὁ περίφημος περί ὑπάρξεως ἀγὼν μὲ τὴν ὑπερέντασίν του, φονεὺς τῆς ραστώνης καὶ τῆς ψυχικῆς ἡσυχίας, δηλητηριαστῆ; τῆς ἀτμοσφαιρας, μέσα εἰς τὴν ὁποίαν ζῆ τὸ βιβλίον. Ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν θαμάτων, ἀκουσμάτων καὶ μέσων ἀπολαύσεως, ποῦ ἀναπληροῦν μέγα μέρος αἰσθητικῶν ἀναγκῶν, τὰς ὁποίας ἱκανοποιούσε ἄλλοτε ἡ ἀνάγνωσις. Τὰ μέσα τὰ καταπληκτικὰ τῆς κινήσεως,

τῆς κινήσεως ποῦ εἶνε ὁ μέγας ἐχθρὸς τοῦ βιβλίου. Εἰδικῶς διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἐκτὸς τῆς ἀλλης βαρβαρότητος, τὸ μέγα ὑπαιθρον, ὁ μέγας μαγνήτης, ἡ ἔλξις τοῦ Ἡλίου. Ἡ τυχοδιωκτικὴ ὄρασις καὶ ἡ πλανητικὴ ἀκοὴ ὑπῆρξαν διὰ τὴν ἑλληνικὴν ψυχὴν αἱ μεγαλείτεροι πύλαι συγκοινωνίας μὲ τὸν ὑλικὸν καὶ τὸν ἠθικὸν κόσμον.

Ἔτσι βλέπω ἐν συντομίᾳ τὴν φύσιν καὶ τὴν αἰτιολογίαν τῆς νόσου, ὅπως λέγουν οἱ ἰατροί.

Θέλετε καὶ τὴν θεραπείαν; Δυστυχῶς δὲν βλέπω τί εἴμπορεῖ νὰ γίνῃ. Νὰ καταργήσωμεν τὰ αἷτια; Εἶνε ὁ μέγας σκόπελος, ποῦ προσκρούει πάντα ὁ θεραπευτής. Πῶς θέλετε νὰ καταργήσωμεν τὴν ἐφημερίδα, τὸ «ἀνάγνωσμα»—ὁ ὄρος εἶνε πλέον γνωστὸς—τὸν ἀγῶνα τῆς σημερινῆς ζωῆς, τοὺς ἄλλους ἀναριθμήτους ἀναπληρωτὰς τῆς ἀναγνώσεως, ἀλλὰ κυρίως πῶς νὰ καταργήσωμεν διὰ τὴν Ἑλλάδα τὸν Ἡλίον, τὸ φῶς, τὸ ὑπαιθρον καὶ τὸ καφενεῖον;

Ἄλλ' ἄς δοκιμάσωμεν πρῶτα μίαν κλινικὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ ζητήματος. Ποῖος εἶνε ὁ ἀναγνώστης εἰς τὴν Ἑλλάδα; Εἶνε ὁ Α, Β, Γ, Δ. Ὁ Α διαβάσει ἀπὸ ἀνάγκην (ἐλαχίστη ἀναλογία στατιστικῶς) καὶ αὐτὸς κατανικᾷ ὅπωςδήποτε ὅλα τὰ ἄλλα ἐμπόδια καὶ διαβάσει, ὀλιγώτερον πάντα ἀπὸ τὸν Εὐρωπαῖον, ἀλλὰ διαβάσει. Εἶνε οἱ δέκα ἄνθρωποι ποῦ ἀγοράζουν βιβλία εἰς τὰς Ἀθήνας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κουμανούδη, ὁ ὁποῖος ἐπαιρνε ὅλα τὰ ἑλληνικὰ βιβλία, θὰ ἔμειναν ὑποθέτω ἐννέα. Ἀπὸ τοὺς δέκα αὐτοὺς, ἂν θέλετε, χάριν περιεργείας, καὶ ὀλίγην στατιστικὴν, ἔξ εἶνε προνόμφαι λογίων καὶ λόγιοι ἐν ἐνεργείᾳ (service gratuit), δύο ρομαντικοὶ μικροῦπάλληλοι, ἓνας ἐξωτερικὸς ἀσθενὴς τοῦ «Αἰγινιτείου» καὶ ἓνας παραλυτικὸς, ποῦ οἰκουρεῖ πρὸ δεκαετίας. Ὁ Β διαβάσει διὰ νὰ κάμνῃ κριτικὴν εἰς τὰ καφενεῖα καὶ τὰς αἰθούσας, διαβάσει ἓνα βιβλίον εἰς μίαν ὥραν, ἔπειτα τὸ δένει, καὶ τὸ τοποθετεῖ εἰς τὴν βιβλιοθήκην του. Εἶνε Ἕλληνας esthète. Ὁ Γ διαβάσει διότι ἔχει ἀσθενῆ τὴν θέλησιν καὶ δὲν εἴμπορεῖ νάρνηθῇ τὴν ὑπογραφὴν του εἰς μίαν ἀγγελίαν, καὶ ὅταν πληρώσῃ τὸ βιβλίον, «ἀφρίζει ἢ ξαφρίζει» κατὰ τὴν παροιμίαν, θὰ τὸ φάγῃ. Ὁ Δ διαβάσει ἀπὸ ἀπόλυτον ἀργίαν. Αἱ ἐφημερίδες, τὸ ὑπαιθρον, ὁ ὕπνος, αἱ διασκεδάσεις δὲν φθάνουν νὰ ἀποροφήσουν ὅλον τὸν χρόνον τοῦ Εὐτυχῶς δέ, μὴ εὐρῶν τὸν καιρὸν νὰ μάθῃ ἄλλην γλῶσσαν, διαβάσει ἑλληνικά.

Ποῖος εἶνε τώρα ὁ μισαναγνώστης; Ὁλη ἡ Ἑλλάς. Ἀπὸ τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου ἕως τὸν τελευταῖον λιμοκοντόρον. Διὰ τοὺς λόγους ποῦ εἶπαμεν. Μέσα εἰς αὐτοὺς εἶνε ὁ περιφρονητῆς τῆς ἐγχωρίου παραγωγῆς, ὁ πολὺ-γλωσσος, ὁ ἄνθρωπος τοῦ κόσμου, ὁ ἄνθρωπος τῶν ὑποθέσεων, ὁ μισονεῖστης ὁ ὁποῖος ἔπαυσε νὰ διαβάσῃ τὰ παλαιὰ βιβλία καὶ δὲν ἀνέχεται τὰ νέα, ὁ μὴ ἐννοῶν ἀπὸ τὴν «νέαν τέχνην», ὁ συγχυσμένος ἀπὸ τὰς προσπαθείας πρὸς παραγωγὴν «ἀνωτέρου εἶδους», καὶ τέλος ὁ ἀποκαμωμένος ἀπὸ τὸν κ. Χατζιδάκη, ἀπὸ τὸν κ. Ψυχάρον, ἀπὸ σὰς καὶ ἀπὸ ἐμέ.

Πρόκειται, ἐννοεῖται, διὰ τὸ «ῥαῖον βιβλίον»,

κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ κ. Ξενοπούλου. Διὰ τὸ ἐπιστημονικὸν καὶ τὸ διδακτικὸν βιβλίον, τὸ πρᾶγμα ἀλλάζει. Αὐτὸ τὸ ἐπιβάλλει τὸ Κράτος, ὁ καθηγητὴς καὶ ὁ διδάσκαλος. Εἶνε εἶδος ἀμέσου φόρου. Αὐτὸ εἶνε βιβλίον περιπατητικόν. Ἀπὸ τὸν ἐκδότην πηγαίνει εἰς τὸν μαθητὴν, τὸν ἀκολουθεῖ μέχρι τῶν ἐξετάσεων, μεταβαίνει εἰς τὸ παλαιοπωλεῖον καὶ ἀπ' ἐκεῖ ἔχει ὁ Θεός. «Καὶ εἰς κρίσιν οὐκ ἔρχεται . . .»

Ἄλλὰ πῶς θὰ σωθῇ τὸ ὠραῖον βιβλίον; Ἐδῶ εἶνε τὸ ζήτημα. Εἶνε ἓνας ἄρρωστος ἀπελπισμένος ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην, ποῦ δὲν τοῦ μένει παρὰ νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν ἐμπειρισμὸν. Οἱ ἐμπειρικοὶ θὰ προτείνουν διάφορα βότανα. Προτείνω κ' ἐγὼ τὰ ἰδικά μου.

Πρῶτα - πρῶτα, τὸ ὠραῖον βιβλίον πρέπει νὰ γίνῃ ἀξιανάγνωστον. Ὑστερα, νὰ συνειθίσουν οἱ Ἕλληνες νὰ διαβάζουν. Τὸ πρῶτον ἐξαρτᾶται ἀπὸ Θεοῦ. Ἡ φώτισις τοῦ Θεοῦ εἶνε ἀπαραίτητος. Ἄς προσευχηθῶμεν καὶ ἄς κάμωμεν λιτανείας. Διὰ τὸ δευτέρον, κάτι εἰμποροῦμεν νὰ κάμωμεν κ' ἐμεῖς. Ἀφοῦ δὲν εἰμποροῦμεν νὰ καταργήσωμεν τὸν Ἥλιον καὶ τὸ ὑπαιθρον, νὰ τὰ συμβιβάσωμεν μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν. Νὰ φέρωμεν τὴν τέχνην τοῦ λόγου εἰς τὸ ὑπαιθρον, εἰς τὰς στοάς, εἰς τὰ θεάτρα, sub Jove. Νὰ δημιουργήσωμεν διαλέξεις ὑπαιθρίους, νὰ κάμωμεν τὸν Ἕλληνα νάγαπήσῃ τὸν λόγον, ὅχι μόνον εἰς τὰς χυδαίας του μορφὰς ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἀνωτέρας. Νὰ τὸν προπαρασκευάσωμεν δηλαδὴ διὰ τὸ βιβλίον. Καὶ ὅταν τὸν παρασκευάσωμεν, νὰ τοῦ τὸ δώσωμεν εἰς τὰ χέρια. Ἐνα βιβλίον ποῦ νὰ συμβιβάζεται μετὰ τὸ ὑπαιθρον, μετὰ τὸν δρόμον, μετὰ τὴν πλατεῖαν, μετὰ τὸ παράλιον, μετὰ τὴν ἐξοχὴν. Τὸ ἰδανικὸν βιβλίον θὰ ἦτο τὸ βιβλίον τοῦ μικροῦ σχήματος, τῆς τσέπης ὅπως λέγουν οἱ ἐκδότες. Ἄλλὰ τῆς τσέπης τῆς σημερινῆς διότι ἔχω εἰς τὴν βιβλιοθήκην μου ἓνα τόμον κάποιος παλαιᾶς bibliothèque de poche, ποῦ δὲν χωρεῖ εἰς καμμίαν σύγχρονον τσέπην. Προτείνω ὡς ἰδανικὸν σχῆμα τὰς ἐκδόσεις Scripta Brevia τοῦ καλοῦ μου φίλου κ. Ε. Sansot Orland, ἐκδόσεις ποῦ εἶχαν τόσῃν ἐπιτυχίαν. Τὸ βιβλίον αὐτὸ διαβάζεται εἰς τὸν σιδηρόδρομον, εἰς τὸ τράμ, εἰς τὸ καφενεῖον, εἰς τὸ λουτρόν, εἰς τὸ βαπόρι, εἰς τὰς λουτροπόλεις, εἰς τὸ κρεβάτι καὶ ἐκεῖ ἀκόμη ὅπου χάνουν τόσῃν ὄραν οἱ δυσκοίλιοι ἄνθρωποι. Εἰμποροῦν ἀκόμη νὰ τὸ διαβάζουν οἱ βουλευταὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν συνεδριάσεων καὶ οἱ φοιτηταὶ κατὰ τὴν ὄραν τῶν μαθημάτων. Καὶ ἔχομεν ἐξομολογήσεις μεγάλων συγγραφέων, οἱ ὅποιοι ἐδιάβασαν τὰ περισσότερα βιβλία των καὶ ἔγραψαν καὶ πολλά, κατὰ τὸ διάστημα μιᾶς χαμένης ὥρας εἰς ἓνα τακτικὸν ταξίδι, εἰς ἓνα καφενεῖον ἢ εἰς ἓνα περιπάτον. Ἐγὼ ὁ ἴδιος ἐδιάβασα δέκα τομίδια τῶν Scripta Brevia εἰς διάστημα πέντε ἡμερῶν μέσα εἰς τὸν Ἡλεκτρικὸν Ἀθηνῶν - Πειραιῶς, εἰς ὥρας δηλαδὴ χαμένας. Καὶ ἔχω λόγους νὰ συστήσω σοβαρώτατα τὸ θαυματουργὸν μέσον εἰς τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς καὶ τοὺς Ἕλληνας ἐκδότες.

Αὐτὰ εἶχα νὰ σᾶς εἰπῶ. Καὶ τώρα ἐπιτρέψατέ

μου νὰ σᾶς θέσω κ' ἐγὼ ἓνα ἐρώτημα, μ' ἓνα μοναδικὸν ἄρθρον, χωρὶς ἀξίωσιν ἀπαντήσεως :
Διατί ἐκδίδονται ἑλληνικὰ βιβλία ;

Υ. Γ. Παρέλειπα νὰ σᾶς προσθέσω, ὅτι κατὰ τὰς ἀτομικὰς μου παρατηρήσεις, τὰ ἑννέα δέκατα τοῦ ἀναγινώσκοντος κοινοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἶνε κυρία. Ἡ γενικὴ ὑπεροχὴ τῶν γυναικῶν ἀπέναντι τῶν ἀνδρῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, μία ἀναμφισβήτητος ὑπεροχὴ εἰς πολιτισμὸν καὶ ἀνθρωπισμὸν ἐν γένει, εἶνε ἓνα θέμα ποῦ ἀξίζει νάπασχολήσῃ τὰ «Παναθήναια».

**

Ἄ Ο Περικλῆς Γιαννόπουλος :

« Οὔτε τὸ περιοδικόν, οὔτε ἡ ἐφημερίς, οὔτε τὸ βιβλίον, οὔτε ἡ ἀνοιξίς, οὔτε τὸ Ρωμουνικὸν ζήτημα, οὔτε κἂν τὸ Σταφιδικὸν ὑφίστανται κρίσιν. Τὸ μοναδικὸν πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται εἰς ἐσχάτην κρίσιν ἀνέκαθεν ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς Ἐλευθερίας τοῦ ἐδῶ χωραφιοῦ εἶνε Ὁ ΕΛΛΑΔΙΚΟΣ ΕΓΚΕΦΑΛΟΣ, δηλαδὴ τὸ Σάπιο Καρπούζι.

Λοιπόν, ὅταν θ' ἀποφασίσετε νὰ τὸ κόψετε, μοῦ τὸ λέτε κ' ἐμένα, κ' ἐγὼ εὐχαρίστως ἀναλαμβάνω νὰ γίνω δῆμιος. »

**

Ἄ Ο Δημ. Π. Ταγκόπουλος :

« Ξέρω ἀπὸ τὴ μικρὴ μου πείρα πῶς « τὸ βιβλίον καὶ τὸ περιοδικόν δὲν ἠξιώθησαν ποτέ τῆς ἐπαρκοῦς προσοχῆς τοῦ ἑλλ. κοινοῦ », πῶς « ὁ ἑλλ. λαὸς δὲν ὑπῆρξε ποτέ ἐπαρκῶς ἀναγινώσκων », καὶ πῶς οἱ ἀφορμὲς τοῦ κακοῦ αὐτοῦ — γιὰ τὴν θαρρῶ γιὰ κακὸ πρέπει νὰ τὸ λογαριάζουμε τὸ ὅτι δὲν προσέχουμε ἀρκετά, ἂν ὅχι καθόλου, στὰ βιβλία καὶ στὰ περιοδικά, στὴν πνευματικὴ δηλ. παραγωγὴ τοῦ τόπου μας — εἶναι οἱ ἀκόλουθες :

α') Τὸ Σκολεῖο.

β') Ἡ γλώσσα.

γ') Ἡ ἀφόρητη τσιγκουνιὰ τοῦ Ρωμιοῦ ὅταν τοῦ πείρ πῶς πρέπει νὰ πλερώσει γιὰ νὰ διαβάσει.

Στὸ Σκολεῖο, μετὰ τὸ ἀντιεκπαιδευτικὸ σύστημα ποῦ βασιλεύει, ἀντὶ νὰ μᾶς γεννηθῇ ἡ ἀγάπη, ὅπως θὰ εἶτανε καὶ τὸ φυσικόν, μᾶς γεννιέται ἡ σιχασιὰ στὸ βιβλίον. Μὴ λογαριάζεις τοὺς λίγους ποῦ τελιώνοντας τὸ σκολεῖο, ξακολουθοῦν νὰ διαβάζουν καὶ ἄλλα βιβλία, ἐξὸν τὰ βιβλία τῆς δουλειᾶς τους ἢ τῆς ἐπιστήμης τους, καὶ φιλολογικὰ δηλ. βιβλία — γιὰ τὴν θαρρῶ πῶς τὰ « Παναθήναια » γιὰ φιλολογικὰ βιβλία ρωτοῦνε. Οἱ τέτιοι εἶναι μισὸς ἢ ἓνας στοὺς χίλιους, μὰ δὲ θὰ πεῖ τίποτ' αὐτό. Ὅσα φεύγουνε χίλιοι ἀπὸ τὸ σκολεῖο καὶ μόνον μισὸς ἢ ἓνας ἀπ' αὐτοὺς ἀποφασίζει νὰ δείξει κάπια ἀγάπη, ἄς εἶναι καὶ πλατωνικὴ, γιὰ τὴ φιλολογία τῆς πατρίδας του, εἶναι τὸ ἴδιο σὰ νὰ πηγαίνουνε χίλιοι στὸν

πόλεμο καὶ μόνο ἓνας ἀπ' τοὺς χίλιους αὐτοὺς νᾶναι γυμνασμένος καὶ νὰ ξέρεῖ νὰ μεταχειριστεῖ τὸ ντουφέκι. Μὲ τὸν ἓναν πολεμιστὴ δὲν κερδίζεται ἡ νίκη καὶ μὲ τὸν ἓναν ἀναγνώστη δὲν μπορεῖ νὰ ζήσει οὔτε τὸ βιβλίο οὔτε τὸ περιοδικό.

Νὰ καὶ ἓνα παράδειγμα ἀπὸ χιλιάδες τέτια γύριζα ἓνα μεσημέρι σπῆτι μου κρατώντας στὰ χέρια μιὰ ἐκδοσὴ τοῦ Σολωμοῦ. Σιμὰ στὴν ἀξωπορτα ἀνταμώθηκα μὲ κάποιον γνωστό μου δικηγόρο· κάτι ἤθελε νὰ μοῦ πεῖ, κι ἀπάνου στὴν κουβέντα, παίρνοντας τὸ Σολωμὸ καὶ ξεφυλλίζοντάς τον, μοῦ εἶπε·

— Μπα! εἰν' αὐτὸς ποὺ γράφει τὸν Ὕμνον τῆς Ἐλευθερίας;

Καὶ τὸ « αὐτὸς » τὸ εἶπε μὲ τέτιον τόνο σὰ νὰ μιλοῦσε γιὰ κανένα μπαλωματῆ. Κι ὁμως εἶτανε δικηγόρος, δηλ. ἐπιστήμονας, μὰ τί φταίει ἀφοῦ τόσα χρόνια ποὺ ἐξόλισε στὸ σχολεῖο, ὄχι μόνο δὲ φρόντισαν οἱ δασκάλοι του νὰν τὸν κάνουνε νάγαπήσει τὸ βιβλίο, μὰ οὔτε κουραστήκανε νὰν τοῦ ποῦνε ποιὸς εἶναι « αὐτὸς » ὁ Σολωμὸς, ὡστε ἅμα τύχει κουβέντα νὰν τὸ λέει τὸ « αὐτὸς » μὲ κάπια εὐλάβεια;

Εἶπαμε καὶ τὴ γλώσσα γιὰ δευτέρη, ἴσια σπουδαία μὲ τὴν πρώτη, ἀφορμὴ. Πῶς θέλεις νὰ διαβάσει ὁ Ρωμὸς καὶ νάγαπήσει τὸ βιβλίο σου ἢ τὸ περιοδικό σου (γενικὰ ἐδῶ τὸ « σου » κι ὄχι προσωπικά) ὅταν ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ τοῦ γράφεις μιὰ γλώσσα ψεύτικη, ἀφύσικη, ἀνευρη, ψόφια, ποὺ ἀφίνει ὀλωσδιόλου ἀσυγκίνητη τὴν ψυχὴ του καὶ ποὺ δὲν τὴ νιώθει καλὰ καλὰ τίς περισσότερες φορές, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ τονε μαθσίνεις νὰ σιγαίνεται τὴ φυσικὴ του γλώσσα, τὴ γλώσσα ποὺ μιλάει καὶ ποὺ αἰσθάνεται, λέγοντάς του πὸς εἶναι πρόστυχη γλώσσα, *χυδαία*, *γωριάτικη*, κάποτε καὶ... *προδοτικὴ*; Πῶς τοῦ δίνεις βιβλίο ἢ περιοδικό καὶ ἔχεις τὴν ἀπαίτησιν νὰν τὰγαπήσει, ὅταν δὲν τοῦ δίνεις μαζί καὶ γλώσσα;

Τρίτη ἀφορμὴ εἶναι ἡ *τσιγκουνιά* μας. Τζαμπατζήδες φοβεροὶ καὶ στὸ διάβασμα. Θέλουμε — πάντα τὸ μισὸ ἢ τὸ ἓνα στοὺς χίλιους, εἶπαμε νὰ λογαριάζουμε — νὰ διαβάζουμε, ἔχουμε μάλιστα τὴν ἀπαίτησιν νὰνι διαλεχτὰ τὰ βιβλία καὶ καλὰ τὰ περιοδικά, μὰ δὲν τὰποφασίζουμε καὶ νὰν τὰγοράζουμε. Ἄ μᾶς τὰ δώσουνε χάρισμα ἢ ἂν τὰ πάρουμε δανεικά, καμιά φορὰ κι ἀγύριστω, πάει καλὰ· ἀλλιῶτικα δὲν τὰ διαβάζουμε καὶ... τὰ κρίνουμε. Γι' αὐτὸ κάθε ἐκδότης βιβλίου ἢ περιοδικοῦ δὲν πρέπει ποτὲ νὰ λογαριάζει τοὺς ἀναγνώστες του σύμφωνα μὲ τοὺς ἀγοραστὲς του, μὰ νὰ πολλαπλασιάζει τοὺς ἀγοραστὲς του μὲ τὸ 10 — ἂν ὄχι καὶ μὲ τὸ 100 — γιὰ νὰ βρεῖ ἀπὸ πόσους διαβάζεται. Ρωμὸς δὲν ὑπάρχει ποὺ νὰ ξέρεῖ νὰ κουτσοσυλλαβίζει καὶ νὰ μὴ διαβάσει μιὰ δυὸ φημερίδες τὴ μέρα. Κι ὁμως ρωτῆστε τοὺς δημοσιογράφους, καὶ θὰ σᾶς ποῦν πὸς ἡ κυκλοφορία τους εἶναι τόση σὰ νὰ μένουν τὰ ἑννέα δέκατα τῆς Ἑλλάδας ἀκατοίκητα ἢ νὰ κατοικοῦνται ἀπὸ στραβούς.

Ἐπάρχει καὶ τέταρτος, μεγάλος κι αὐτὸς, ὀχτρός τοῦ βιβλίου καὶ τοῦ περιοδικοῦ, τὰ ἀναγνώ-

σματα τῶν ἐφημερίδων ποὺ τώρα τώρα πληθύνανε τόσῳ ὥστε νὰ ξεδιψᾶνε μ' αὐτὰ πλείστοι φιλαναγνώστες (!!), μὰ τὸν ὀχτρὸ αὐτόνε δὲν ἀξίζει νὰ τὸν περιάξουμε, ἀφοῦ ἀργὰ ἢ γλήγορα, μὲ τὸ δρόμο ποὺ πήρε, θὰ γίνεῖ στὸν κόσμον βαρετὸς καὶ θάρχησιν νὰ κλαίει κι αὐτὸς τὴν τύχη του.

Τὸ ζήτημα ποὺ ἀνοίγεις, ἀγαπητὲ κ. συνάδελφε, εἶναι μεγάλο καὶ πολύπλοκο καὶ μπορεῖ κανεὶς πάνου σ' αὐτὸ νὰ γράφει, νὰ γράφει, καὶ πάντα νᾶχει ἀκόμα κάτι νὰ πεῖ. Μὰ ἔχεις βάλει κι ἓναν περιορισμό, ὅσοι δηλ. « λάβουν τὴν καλωσύνην νάπαντήσουν νὰ περιορισθοῦν εἰς ὀλίγα καὶ περιεκτικὰ λόγια », καὶ ὁ περιορισμὸς αὐτὸς μὲ κάνει νὰ φοβοῦμαι πὸς εἶπα παραπολλά, ἐνῶ καταλαβαίνω πὸς θὰ μπορούσα νὰ πῶ δέκα φορές τόσα, ἴσως καὶ περισσότερα. »

* *

Ὁ Ἀριστοτέλης Κουρετίδης :

« Καὶ τὸ βιβλίον καὶ τὸ περιοδικὸν εὐρίσκονται εἰς κρίσιν. Πνευματικὴν κρίσιν. Δηλωτικὴν ψυχικῆς καταστάσεως. Παθολογικὸν σύμπτωμα πνευματικῆς ἀνορεξίας. Ἄν ἐγεννᾶτο ἐδῶ τὸ ἐξοχώτερον τῶν ἀριστουργημάτων, ἦτο δυνατόν νὰ ἀνάψῃ πυρετὸν ἐνθουσιασμοῦ, νὰ ἠλεκτρίσῃ τὰ πνεύματα, νὰ κυριαρχήσῃ τῆς κοινῆς γνώμης ἑβδομάδας, μῆνας ;

Ἄνεγίνωσκον ἄλλοτε περισσότερον ; Μὲ τὴν φαντασίαν τὴν ἐξιδανικεύουσαν τὸ παρελθόν, τὸ πιστεύομεν. Ἄλλ' ἔχομεν τὰ στοιχεῖα ν' ἀποφανθῶμεν ἀκριβῶς ; Τὰ παλαιότερα βιβλία ἐξεδίδοντο μὲ *συνδρομὰς*, δηλαδὴ μὲ φιλανθρωπικὰς εἰσφοράς. Αἱ ἀνὰ τὰς ἑλληνικὰς κοινότητας τοῦ ἐξωτερικοῦ περιοδεῖται τῶν ἐκδοτῶν περιοδικῶν δὲν εἶνε σύγχρονος ἐπινοήσις τοῦ ἐκδότου τῆς « Φύσεως ». Μὲ τὴν χεῖρα τεταμένην εἰς τὴν Εὐρώπην, Ἀσίαν καὶ τὴν Βόρειον Ἀφρικὴν συνετηρήθη ἡ *Πανδώρα*. Ὁ *Παρθενών*, ἡ *Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη*, καὶ τὰ ἄλλα περιοδικὰ ἔζησαν βίον βραγὴν καὶ ἀγωνιώδη. Ὁ ἰδρυτὴς τῆς *Ἐστίας* Παῦλος Διομήδης ἐζημιώθη ὑπὲρ τὰς τριάντα χιλιάδας δραχμῶν. Ὁ Κασδόνης μὲ ὅλην τὴν ἐμπορικὴν διοργάνωσιν καὶ τὰς νέας ἀγορὰς καταναλώσεως, εἰς πρώτην εὐκαιρίαν ἐγκατέλιπε τὸ περιοδικὸν χάριν τοῦ βιβλιοπωλείου. Ὁ Δροσίνης ἠναγκάσθη νὰ μεταβάλῃ τὴν *Ἐστίαν* εἰς καθημερινὴν ἐφημερίδα.

Ἡ νόσος εἶνε χρονία.

Ἄλλὰ τὸ ζήτημα δὲν εἶνε πόσον ἀναγινώσκουν οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ τί ἀναγινώσκουν. Ἡ μεγάλη ποσότης ἐνὸς πράγματος οὐδέποτε μεταβάλλει τὴν οὐσίαν του. Ὅσῳ περισσότερος ὁ βόρβορος, τόσῳ βαθύτερα βυθίζεται κανεὶς εἰς αὐτόν. Τὸ ἑλληνικὸν κοινὸν λοιπὸν εἶνε, πιθανῶς, τὸ χειρότερον ἀναγινώσκον, τὸ καταλίνον τὰς ἀηδεστέραις μορφαῖς κοινὸν τῆς Εὐρώπης. Εἶνε καὶ τοῦτο χρόνιον ; Ἡ φυλὴ μας, φαίνεται, ἔμεινε μέχρι τοῦ *Μπερτόλδου* ὅπως εἰς τὰ μαῦρα χρόνια τῆς σκλαβιάς, καὶ δὲν ὑψώθη περισσότερον.

Ἄλλ' οἱ Γερμανοὶ λέγουν μὲ βάθος : « Ὅποιος

στέκεται καὶ δὲν προχωρεῖ, πηγαίνει ὀπίσω > (Stillstand ist Rückstand). Καὶ εἰς ἡμᾶς ἐδῶ ἔστησαν χιλιόμετρα σιδηροδρομικῶν γραμμῶν καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα· ὅπου ἦσαν ἀγκάθια καὶ κρηνοὶ ἐγίναν πολλαχοῦ ὠραῖαι συνοικίαι με πλατείας. Μόνον εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ δὲν ἐστρώθη τίποτε, δὲν ἀντήχησε τὸ ἀφυπνίζον σύριγμα τῆς ἀτμαμάξης· μόνον ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ ἔμεινε με κρηνοὺς καὶ ἀγκάθια.

Β'. — Τὸ αἶτιον; Τὸ δυσκολώτερον πρᾶγμα εἰς τὸν κόσμον καὶ εἰς τὸν βίον εἶνε ἡ εὕρεσις τοῦ αἰτίου. Πολλάκις περιπλέκεται τόσον με τὸ ἀποτέλεσμα, ὥστε δὲν διακρίνεται τὸ ἐν ἀπὸ τὸ ἄλλο. Τὸ κατρακύλημα τῆς δημοσιογραφίας μέχρι τῶν « ἀναγνωσμάτων » εἶνε αἶτιον ἢ ἀποτέλεσμα; Κατ' ἐμὲ εἶνε μᾶλλον ἀποτέλεσμα, ἀλλὰ δυνατόν· εἰς τὴν κλίμακα τῆς ἀλληλουχίας νὰ εἶνε καὶ αἶτιον καὶ ἀποτέλεσμα. Ἡ σῆψις εἶνε ἀποτέλεσμα καὶ γίνεται καὶ αἶτιον.

Τὰ αἶτια. Τὸ σχολεῖον; Βεβαίως. Σκοπὸς τοῦ σχολείου εἶνε ὄχι τόσον νὰ δώσῃ μᾶθησιν, ὅσον τὴν δίψαν τῆς μαθήσεως, νὰ ἐξεγείρῃ πολυμερὲς ἐνδιαφέρον, ὅπως λέγει ἡ Παιδαγωγικὴ. Τὸ ἰδικόν μας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐξεγείρει πολυμερῆ ἀηδίαν.

Ἡ Ἐκκλησία. Ποῦ εἶνε τὸ κήρυγμα τὸ ὑψώνον, ὡς ἐπὶ πτερύγων, τὸ πνεῦμα ἀπὸ τὰ χθαμαλά; Ὁ γεωργός, ὁ βοσκός, ὁ ἐργάτης διὰ τῆς ἐκκλησίας δὲν αἶρεται ὑψηλότερα ἀπὸ τὴν Ἀμαρτωλῶν Σωτηρίαν.

Τὸ εἶδος τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς ἔλεγε διὰ τὸν Ὅμηρον « τόσον ἀφ' ἑαυτοῦ διδοὺς ὅσον ἕκαστος δύναται λαβεῖν ». Καὶ ὁ μέγας εὕρισκε ὅ,τι θέλει καὶ ὁ μικρός. Ὁ Σαΐκπηρ, ὁ Γκαίτε, ὁ Σχίλλερ, ὁ Βύρων, ὁ Οὐγγώ, εἶνε δι' ὅλους. Ὁ Μπωδελαιρ ὄχι. Ὁ Ίψεν ὄχι. Ὁ Δωδὲ εἰς τὸν Τζάκ περιγράφει θαυμάσια τὴν ἀληθινὴν δύναμιν τῆς παγκοσμίου μεγαλοφυΐας, παριστῶν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Δάντε ἐπὶ τοῦ ταπεινοῦ πνεύματος ἐργάτου. Ἡ ἰδική μας τέχνη (ἐννοῶ τὴν ἀληθινὴν) εἶνε, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἀπὸ τὴν ἀπρόσιτον τὴν ἀκατάδεκτον. Πόσοι λαμβάνοντες τὴν γραφίδα συλλογίζονται π ς ὄχι μόνον αὐτοὶ νὰ ὑψωθοῦν πρὸς τὰ ἐπάνω, ἀλλὰ καὶ πῶς νὰ ἐλκύσουν πρὸς τὰ ἐπάνω;

Ἡ ἔλλειψις τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν λαόν. Ποῦ εἶνε ὁ ἰδικός μας Bouchor καὶ οἱ σύντροφοί του, νὰ φέρουν μέχρι τῶν λαϊκῶν στρωμάτων τὸ ἄρωμα τῆς ποιήσεως, τὴν εὐμορφίαν τοῦ ἰδανικοῦ, νὰ μεταδώσουν εἰς τὴν λαϊκὴν ψυχὴν τὴν ἀνατριχίλαν τοῦ ὠραίου;

Εἶπα. Τὰ αἶτια περιπλέκονται με τ' ἀποτελέσματα. Ὅ,τι συμβαίνει με τὸ βιβλίον καὶ τὸ περιοδικὸν καὶ με τὴν εἰκόνα καὶ με τὸ ἄγαλμα, δὲν συμβαίνει καὶ με τὸ θέατρον, καὶ με τὴν μελωδίαν; Ἡ ἀνικανότης πρὸς ὄρεξιν εἶνε γενική. Τὸ στομάχι εἶνε κατεστραμμένον δι' ὅλα. Ἀλλὰ δὲν εἶνε τοῦτο τὸ νόσημα. Τὸ σύμπτωμα εἶνε δευτερογενές. Τὸ αἶτιον κεῖται βαθύτερον, εἶνε ὄργανικόν. Δι' αὐτὸ ἡ ἀπάντησις εἰς τὴν ἔρευναν διὰ τὴν κρίσιν τοῦ βιβλίου, θὰ ἦτο

κατ' ἐμὲ, ἀπάντησις διὰ τὴν κρίσιν τῆς συγχρόνου ἑλληνικῆς ψυχῆς. >

Ὁ Χ. Κρηστοβασίλης :

« Τὸ βιβλίον καὶ τὸ περιοδικὸν σήμερον πλεῖότερον ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐποχὴ βρίσκεται σὲ κρίσιμη κατάστασι.

— Γιατί;

— Διότι πλήθυναν οἱ ἐφημερίδες! Ὁ κόσμος ρίχνεται στῆς ἐφημερίδες, ὅπου βρῖσκει λίγ' ἀπ' ὅλα, εὐχαριστιέται, περνᾷ τὴν ὥρα του... Ἡ ἐφημερίδα σκότωσε τὸ βιβλίον καὶ τὸ περιοδικόν! Βιβλίον, ποῦ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ τελειώσῃ μεταξὺ ἐνὸς τσιγάρου καὶ ἐνὸς καφέ... Περιοδικὸν ποῦ βγαίνει στῆς δέκα πέντε καὶ στὸ μῆνα μιὰ φορὰ... εἶνε πλήξη μπροστὰ στὴν ἐφημερίδα, ποῦ βγαίνει κάθε μέρα, ποῦ σοῦ δίνει καὶ τὸ βιβλίον καὶ τὸ περιοδικὸν κατὰ δόσεις Ὁ Ἕλληνας ὁ σημερινὸς διαβάσει πλεῖότερον ἀπὸ τὸν Ἕλληνα τοῦ περασμένου καιροῦ. >

Ἡ ἔρευνα τῶν « Παναθηναίων » κλείνει με μιὰ ἀνακεφαλαίωση ὅλων τῶν γνωμῶν, ποῦ τὴν κάνει ὁ κ. Ἀριστοῦ Καμπάνης καὶ τὴν πλασιώνει με παρατηρήσεις ποῦ ἰσχύουν καὶ σήμερον ἀκόμα :

« Ἀς λησμονήσωμεν τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, γράφει· αὐτὸ εἶνε τὸ πρῶτον καὶ τὸ ὁποῖον ἀποβλέπει ἡμᾶς. Ἐπειτα ἄς φροντίσωμεν νὰ ζητήσωμεν τὴν μεγάλην μεταρρυθμίσιν τὴν ἐκπαιδευτικὴν. Ζωντανὴν περισσότερον, καλαισθητικὴν, στηριζομένην τὴν ἐκπαίδευσιν, ὅπως εἶπε κάποιος, εἰς « τὴν κρυσταλλίνην βάσιν τοῦ λόγου ». Ἀς προσπαθήσωμεν νὰ μεταφέρωμεν εἰς τὴν γλῶσσαν μας τὰ μεγάλα λογοτεχνικὰ ἔργα. Καὶ ἄς γείνωμεν αὐστηρότεροι πρὸς τὸν ἑαυτόν μας. Ἐπειτα ἄς κατέλθωμεν πρὸς τὸν λαόν — ὄχι καταβιβάζοντες τὴν τέχνην —, ἀλλ' ἀπλῶς συστέλλοντες τὴν ἀλαζονείαν μας. Ἀς τὸν φωτίσωμεν ἡμεῖς ἕως ὅτου θὰ ἔλθῃ μιὰ νέα γενεὰ φωτισμένη ἀπὸ τὰ νέα σχολεῖα. Καὶ ἂν εἶνε ἀληθὲς ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν ἔχουν μελετηρὸν χαρακτῆρα, ἄς προσπαθήσωμεν νὰ τὸν κάμωμεν μελετηρὸν. Ἄν εἶνε τὸ κλίμα ἢ αἰτία τοῦ μίσους πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν, ἄς μεταφέρωμεν τὰς καλαισθητικὰς συγκινήσεις εἰς τὸ ὑπαιθρον, εἰς τὸ θέατρον, εἰς τὰς διαλέξεις, εἰς τὸ κήρυγμα, ἀκόμα εἰς τὴν κοινοβουλευτικὴν ρητορικὴν. Καὶ ἂν εἶνε ἡ ἐθνικὴ μας διασπορά... ἄς φροντίσωμεν διὰ τὴν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν. Ἀς κάμωμεν στόλον καὶ στρατόν. Ἀς κάμωμεν ὅλα διὰ τὸ βιβλίον, ποῦ εἶνε « ὁ ναός » μας κατὰ τὴν ὑψηλὴν ἔκφρασιν τοῦ Θ.ομᾶ Καρλάυλ. Εἶνε, ἴσως, ἀκόμη καιρός. » Ἀλλὰ καὶ σήμερον, ἔπειτ' ἀπὸ τριάντα τρία χρόνια, εἶνε ἀκόμα καιρός Ὁ « ναός » ὑπάρχει, — αὐτὸς ποῦ ὑπάρχει. Λεῖπουν ὅμως οἱ ἐκκλησιαζόμενοι. Λογοτέχνες καὶ Κράτος ἄς τοὺς δημιουργήσουν, ἄς

τοὺς πολλαπλασιάσουν, ἄς τοὺς κάνουν πραγματικούς « πιστούς ». Ὁ κ. Κωστής Μπαστιάς θὰ πῆ τὴ γνώμη του καὶ θ' ἀναγγείλῃ τὰ σχέδιά του στὸ ἐρχόμενο τεῦχος. Οἱ λογοτέχνες μας μίλησαν στὸ προηγούμενο. Μιλοῦν ὁμως καὶ σήμερα, γιὰ νὰ τὸν πληροφορήσουν ὅτι ἡ « κρίση » τοῦ ἑλληνικοῦ λογοτεχνικοῦ βιβλίου εἶναι μόνιμη κατάσταση, χρόνιο νόσημα, καὶ νὰ τοῦ ὑποδείξουν ὅτι γιὰ τὴ θεραπεία του χρειάζονται μέτρα ριζικά, ἀποφασιστικά. Ἄς περιμένουμε, λοιπόν, δεκαπέντε μέρες ἀκόμα. Οἱ λογοτέχνες τοῦ 1906, — ὅσοι εἶχαν ζοῆ μπροστὰ τους, — περίμεναν καὶ περιμένουν τριάντα τρία ὁλόκληρα χρόνια . . .

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

Σαράντα χρόνια θεατρικῆς ζωῆς.

Θὰ ἦτανε εἰκοσιτέσσαρων χρόνων ὁ Μίλτος Λιδωρίκης, ὅταν οἱ ἑφημερίδες τῆς Ἀθήνας ἀναγγείλανε τὸ πρῶτο του ἔργο, τὴν « Ἰουλία », στὰ 1898. Ἡ Ἰουλία εἶναι ἔργον λεπτοτάτης ὑποθέσεως, με χαρακτήρας καλοῦς, καὶ σύγχρονον ἔχουσα τὴν σκηνὴν ἐν Ἀθήναις ἐν κύκλῳ ἀνωτάτης κοινωνίας (« Ἐφημερίς », 28 Ἰουνίου). Ὁ θίασος Δημητρίου Κοτοπούλη ἐπαιξε τὴν « Ἰουλία », θέατρον Ὀμονοίας, 16 Ἰουλίου.

Ὁ Μίλτος Λιδωρίκης λοιπόν πολὺ νεαρὸς μπήκε στὰ βήματα τοῦ Θεάτρου, καὶ ἡ πρώτη του ἐμφάνιση ἔχει τοῦτο τὸ ἐξαιρετικόν: δὲν ἀκολούθησε τὴ ρουτίνα, πού θὰ τὸν ἀνάγκαιζε νὰ γράφῃ ἢ κανένα κωμειδύλλιο, ἢ τὸ πολὺ κανένα δραματικὸ εἰδύλλιο, θεατρικὴς μορφές, δηλαδή, πού εἶχανε χάσει πιά τὸν ἀναγεννητικὸ χαρακτήρα τους καὶ εἶχανε πιά κλονίσει τὸν οὐτοπικὸ πύργο τῆς ἱαμβικῆς τραγωδίας, πού κι' ἂν ἔζησε λίγο ἀκόμα, ἔβλεπε τώρα πιά τοὺς ἀντιπάλους τῆς. Μ' ἄλλα λόγια, ὁ Μίλτος Λιδωρίκης εἶαι ἀπὸ τὸς πρῶτους, μαζί με τὸν Θ. Δεστούνη, τὴν Εὐγενία Ζωγράφου, τὸν Γρ. Ξενοπούλου, πού γράφανε τὸ κοινωνικὸ δράμα πού ἐπαιρνε πιά τὶς ὑποθέσεις του καὶ τοὺς ἥρωές του ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς πολιτείας κι' ὄχι ἀπὸ τὸ ὑπαίθρο.

Υπάρχει μιὰ φήμη, ὅτι στὴν « Ἰουλία » πρωτοπαρουσιάστηκε τὸ κλειστὸ σαλόνι, ἐνῶ πρὶν τὶς αἰθούσες τὶς παρουσιάζανε με κρεμαστά, ὅπως καὶ τώρα, τὶς περισσότερες φορές, σ' ἐκεῖνες τὶς παραστάσεις πού δίνει κάπου-κάπου τὸ Μελόδραμα. Θὰ ἔπρεπε νὰ παραδεχτοῦμε πὺς πραγματικὰ ὁ εἰσηγητὴς αὐτῆς τῆς καινοτομίας εἶναι ὁ Μίλτος Λιδωρίκης, γιατί ξέρουμε καὶ τὸ περίφημο γούστο του, καὶ τὴ μόρφωσή του, καὶ τὴ γαλλομάθειά του, πού θὰ τὸν ἔκανε νὰ παρακολουθεῖ τὶς θεατρικὲς μεταβολὲς τοῦ Παρισιοῦ, — καὶ τὸ κλειστὸ σαλόνι εἶχε ἐκεῖ ἐγκαθιδρυθεῖ ἀπὸ καιρὸ, σύμφωνα με τὸ πνεῦμα τοῦ νατουραλισμοῦ, πού ὑψωσε τοὺς τοίχους τοῦς χάρτινους με τὰ τελάρα γιὰ νὰ παρουσιάσει πρὸ « φυσικά » τὰ δωμάτια. Ὡστόσο, γιὰ τὴν τιμὴ τοῦ πρώτου κλειστοῦ σαλονιοῦ ἐνδιαφέρονται καὶ ἄλλοι, πού καυχιοῦνται ὅτι

αὐτοὶ τὸ φέρανε, καὶ ἀργότερα δυὸ χρόνια, γιὰ ἓνα θίασο πού ἐπαιξε στὸ « Βαριετέ » με πρωταγωνιστὲς τὸν Πετρίδη καὶ τὸν Δαμάσκο, λέγεται: « . . . Πρώτην φορὰν ὁ θίασος οὗτος εἰσήγαγεν ἐν τῇ ἑλληνικῇ σκηνῇ αἰθούσας κλίστην καὶ ἐπιπλωμένην . . . » (« Ἐφημερίς » 1900, 28 Μαΐου). Ὅμως, γιὰ πολλὰ ζητήματα σπουδαῖα τοῦ θεάτρου μας, πολλοὶ θέλουν νὰ εἶναι οἱ πρῶτοι εἰσηγητὲς, καὶ ἀλλοίμονο σ' ὅποιον πιστέψει με τὸ πρῶτο τὴν προφορικὴ παράδοση ἢ καὶ τὴ γραπτὴ . . .

Μετὰ τὴν « Ἰουλία », τὸν ξαναβλέπουμε ὡς μεταφραστὴ καὶ διασκευαστὴ γαλλικῶν ἔργων στὸ « Βασιλικόν », πού γιὰ χάρι του δούλεψε τὶς ἑξῆς μεταφράσεις:

α') Λαμπίς καὶ Λεγκουβέ: « Μυρμηκοφωλιά », μονόπρακτο, 20 Ἰανουαρίου 1902, μαζί με τὴν « Ἀνεψιά τῆς κυρὰ - Μαρίας », πού εἶναι ἡ πρώτη θεατρικὴ ἐργασία τοῦ πρίγκιπος Νικολάου. Τὴν ἴδια βραδύα παίχτηκε καὶ τοῦ

β') Γκολζιάν: « Ἡλιος καὶ βροχὴ », μονόπρακτο.

γ') Ὀρντονώ, Λαμπρέγκ καὶ Κερούλ: « Ὁ κ. Νομάρχης », τρίπρακτο, 4 Δεκεμβρίου 1902, καὶ

δ') Μεϊλάκ καὶ Ἀλεβύ, ἓνα μονόπρακτο, 6 Ἰανουαρίου 1903, τὴν ἴδια βραδύα με τοὺς « Νεονύμφους » τοῦ Μπγιόρνσον, πού τὸ εἶχε μεταφράσει ὁ Κωνστ. Χατζόπουλος.

Ἔστερα γράφει κυρίως πρωτότυπα ἔργα, καὶ τὰ παίξει ἢ Κυβέλη: Τὸ « Τὴν τελευταίαν στιγμήν », μονόπρακτο δράμα, 30 τοῦ Μάη 1912, τὸν « Κρυφὸ πόθο », τρίπρακτο πατριωτικὸ δράμα, 17 Ἰουνίου 1915, « Τὸ πληγωμένο χελιδόνι », μονόπρακτο, 4 Ὀκτωβρίου 1913, τὴν « Ψυχὴ τοῦ στρατιώτου », πατριωτικὸ δράμα τρίπρακτο, πού βραβεύθηκε στὸ Ροτσιλδειο διαγωνισμό, 13 Αὐγούστου 1914, τὸ « Στὴ φυλακὴ », δράμα μονόπρακτο, παιγμένο ἀπὸ ἐρασιτέχνες στὶς 25 Φεβρουαρίου 1915. Στὰ 1917 γράφει δυὸ ἔργα πού παίζονται ἀπὸ τὸ θίασο Μαρίας Κοτοπούλη, τὸ « Νέο θίασο », μονόπρακτο, καὶ τὴν « Ἐστιάδα », 2 Ἰουλίου, καὶ τὸν « Ἀπόστρατο », μονόπρακτο, συνεργασία Β. Κολοκοτρώνη, θέατρο « Διονύσια », 22 Ὀκτωβρίου 1916.

Στὰ ἔργα του αὐτὰ ἔχουμε νὰ παρατηρήσουμε ἓνα διάλογο κομψό, μιὰ εὐπρέπεια καὶ μιὰ νοικοκυρωσύνη στὸ γράψιμο, ἂν καὶ χωρὶς ξεχωριστὲς ἐξάρσεις, πού πάντα χαρίζανε μερικὲς βραδυὲς πολιτισμένες στὸ θεῖόν μας καὶ στὸ κοινόν μας, πού ἀλήθεια τὶς χρειάζοτανε πολὺ γιὰ τὴν καλλιέργεια τοῦ θεατρικοῦ του ἐνστίχτου.

Τὸν ἴδιο καιρὸ τὸν φέρνει ὁ ἀκάματος θεατρικὸς του ζήλος στὸ νὰ ὀργανώνει ἀξέχαστες ἐρασιτεχνικὲς παρουσιάσεις, καὶ με θίασο ἀτράνταχτο ἀνεβάζει, με τὴν συνεργασία τοῦ κ. Λάσκαρη, τοῦ κ. Πώπ καὶ τοῦ Ἀραβαντινοῦ, τὸ ξακουστὸ ἐκεῖνο « Ξιφίρ - Φαλέρ » (15 Ἰουνίου 1916, θέατρον Φιλήρου, θίασος Κονταράτου, Ἐλσα Ἐνκελ, χορηγία τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου), ὅπου ἡ ἐμφυτὴ κομψότητα τοῦ γούστου του, τὸ ἀξιόλογο διακοσμητικὸ του ταλέντο φτάνει σὲ ψηλὸ σημεῖο, κι' ἔχουνε νὰ τὸ λένε ἀκόμα οἱ θεατρίνοι τοῦ « Ξιφίρ - Φαλέρ » γιὰ